

Furtum manifestum – eller tyveriet af latin

– en tale til Gorm Tortzen

Af Ditlev Tamm

I romerretten kendes begrebet *furtum* som betegnelse for tyveri. I modsætning til moderne ret, hvor tyveri er en forbrydelse, der beskrives i straffeloven, og som forfølges af det offentlige, anså romerne tyveri som en krænkelse, som den, der blev udsat for tyveri selv måtte forfølge. Greb man tyven på fersk gerning, såkaldt *furtum manifestum*, havde den bestjålne ret til straks at dræbe tyven, hvis han enten blev pågrebet om natten eller forsvarede sig med våben. Sidestillet hermed var, at det stjålne blev fundet hos tyven efter en særlig ransagelsesprocedure kendt som *lance et licio*. Senere ændredes straffen til en bøde på fire gange det stjåltes værdi. I andre tilfælde, *furtum nec manifestum*, kunne tyven idømmes en bøde på det dobbelte af det stjåltes værdi, og straffen for *furtum manifestum* ændredes også senere til en bøde på det firedobbelte af tingens værdi. Blev stjålne koster fundet på en persons ejendom, uden at der var anvendt den rituelle ransagningsprocedure, taltes om *furtum concepti*, der medførte en bøde på det tredobbelte af værdien. Var tingen blevet anbragt der af tyven, kunne den, der blev dømt, holde sig til denne ved en *actio furti oblata*.

Gennem prætors retsdannelse skete en udvidelse af tyveribegrebet. En historie overleveret hos de latinske forfattere Valerius Maximus og Aulus Gellius fortæller om en mand, der havde lejet en hest i Rom for at foretage en rejse til byen Ariccia syd for Rom, og som, efter at være kommet dertil red gennem byen og op på en høj bag byen for at nyde udsigten. Ejeren af hesten fik ham dømt som tyv. Den vigtigste udvidelse af tyveribegrebet knyttede sig netop til sådanne tilfælde af ulovlig brug. *Furtum* krævede som genstand en løsøreting, men kunne også foreligge, uden at der som i dag stilledes krav om krænkelse af et besiddelsesforhold. Således forelå tyveri, hvis den, der sad inde med en ting i god tro, men senere erfarede, at han ikke var ejer, afhændede tingen. Ja, endog den, der modtog en ydelse, om hvilken han måtte vide, at han ikke havde krav på den, og at den anden befandt sig i en vildfarelse, kunne betragtes som tyv. Det var også tyveri at skjule en bortløben slave, men derimod ikke at have seksuel omgang med en andens slavinde, da der i det sidste tilfælde ikke forelå tyverihensigt, og man blev heller ikke tyv ved at anvende en andens æsel i befrugtningøjemed, når blot æselet blev tilbageleveret.

Den private forfølgning af tyverisager var naturligvis ofte ineffektiv, da tyve sjældent er gode betalere. I løbet af kejsertiden indførtes en ekstraordinær retsforfølgning af berigelses-kriminalitet for *præfectus urbi* og andre embedsmænd, der kunne pådømme disse forbrydelser efter et frit skøn. Samtidig gennemførtes en offentlig forfølgelse af visse særlig grove tyveriformer som supplement til privatforfølgelsen, og der indførtes et nyt forbrydelsesbegreb *stellionatus*, der omfattede forskellige former for bedrageri.

Sådan kan i korte træk romerrettens måde at se på tyveri sammenfattes. Det kunne der skrives meget mere om, men hensigten er ikke her at bidrage til romerretten, men derimod med lidt mere personlige betragtninger om glæden ved at kende til latin og det gamle Rom at hylde Gorm Tortzen som en af dem, der har gjort en virkelig indsats i forbindelse med afværgelsen af følgevirkningerne af et af den nyere danske histories helt store tyverier, nemlig tyveriet af faget latin i den danske folkeskole og det danske gymnasium.

En uskøn forening af partier med socialdemokraterne og Venstre som hovedaktører kunne enes om, at tiden var inde til, hvad man anså for et opgør med 'den sorte skole', som repræsenteredes af latin. At man derved berøvede nye generationer muligheden for et møde på lige fod med den europæisk dannelsestradition og i det hele taget trak tæppet væk under seriøs sprogundervisning i skolen blev der ikke talt meget om i dette ideologiske opgør med viden og kunnen og sproglige udfordringer. Tværtimod anså det for en politisk sejr, at man nu havde udryddet et fag, der var svært, så flere kunne komme igennem med mindre viden. De, der ikke kunne eller ikke brød sig om latin, fik deres vilje. Der er tale om rent og skært tyveri, nemlig tyveri af unge menneskers mulighed for at lære et sprog, som er en vigtig nøgle til forståelse af europæisk kultur og andre europæiske sprog.

Tilbage er nu frivillig latinundervisning i folkeskolen og faget 'Almen sprogforståelse', der har et indslag af latin. Og heldigvis er der da stadig ildsjæle, der kan få samlet elever omkring latinhold i gymnasiet, så måske undgår vi at stå om få år med en generation, hvor kendskabet til latin er så godt som ikke-eksisterende. Men alt for lyst ser det ikke ud.

Gorm Tortzen har i den nye situation bidraget med glimrende lærebøger og debatindlæg, og hvor han nu kan, har han været med til at fastholde så meget som muligt af den latin, som blev stjålet fra de næste generationer. Det skal han have tak for.

I Holbergs udødelige komedie om bondestudenten *Erasmus Montanus* udtrykker Peer Degn sin glæde over latin med de bekendte replik: "Latin hjælper meget med det hele, jeg ville ikke sælge det latin jeg kan for hundrede rigsdalere...", og som bekendt kommer Per

Dejn også ganske langt med sit latin i sin disput med Erasmus, men det er en anden sag. Replikken er ofte citeret, og er man i min alder, har man ofte hørt mennesker, som man slet ikke troede det om, fortælle, hvor glade de var for deres latinkundskaber, selv om de med årene var rustet. Men de fleste, der har lært latin, har også forstået, at de herved fik en enestående mulighed for direkte at opleve antikken.

Vi skal såmænd ikke mere end en generation tilbage for at finde udbredte latinkundskaber. Jeg erindrer selv, hvordan jeg som ung lektor i retshistorie i begyndelsen af 1970'erne kunne spørge de studerende, hvem der kunne latin, og se en skov af hænder, der blev rakt op. Det siger sig selv, at spørgsmålet ikke kan stilles i dag, uden at de studerende kommer i tvivl, om professoren har sin fornufts fulde brug. Selvfølgelig kan man da ikke latin i dag!

Jeg stiftede selv bekendtskab med latin som 13-årig i 4. mellemskoleklasse på Østre Borgerdyd Skole. Vi havde den kendte klassiske filolog Leo Hjortsø som lærer, og det blev en oplevelse for livet. Bortset fra et par enkelte gennemførte hele klassen latintimerne, som var nødvendige, hvis man skulle i sprogligt gymnasium. Jeg gjorde den fejl at vælge nysproglig linje (og ikke klassisk-sproglig), men vi havde dog stadig dengang fire ugentlige timer i latin i tre år, så det blev da også til noget, selv om vi måtte savne de skriftlige versioner, som klassikerne havde. Men så blev vi gode til engelsk og tysk, for dengang læste man i gymnasiet både klassisk engelsk poesi og Shakespeare og i tysktimerne et stort udvalg tysk poesi og både første del af Goethes *Faust* og *Emilia Galotti* af Lessing, så vi var ret godt orienteret om ældre tysk kultur, der fortsat for enhver dansker er en genvej til forståelsen af det Europa, der begynder lige syd for grænsen. I latin læste vi Caesars *Gallerkrig*, Augustins *Confessiones*, et par taler af Cicero og masser af digte af bl.a. Horats, som er en af alle tiders helt store poetiske oplevelser. Tænk engang ikke at have læst *Integer vitæ...* eller digtet om Soracte!

Som nysproglige fik vi ikke tilbud om helt det samme stjernehold af klassiske filologer, som stadig fandtes på Østre Borgerdyd, men vi blev nu heller ikke snydt med lektor Helge Poulsen, hvis hovedfag var tysk, men som også var en af de lærere af den gamle skole, der stod for disciplin, god indlæring og strenge krav til eleverne. Desværre var Østre Borgerdyd ikke ellers, hvad den havde været blot nogle få år, før jeg kom til skolen i 1957. Den tidligere rektor og kendte klassiker Per Krarup var blevet direktør for Det danske Institut i Rom, og i hans sted var konstitueret og blev senere som rektor udnævnt en af skolens lærere Niels Husfeldt, hvis format ikke var imponerende. Og latin var i hvert fald ikke noget, han citerede i sine taler, men derimod gerne, hvad hans cykelsmed havde underholdt ham om dagen før. Skolens gamle lærere var heller ikke særlig imponerede af Husfeldt, og det gav spændinger på

skolen, som eleverne kunne mærke. Den 'stærke mand' var inspektør Poul Nielsen, der også senere blev rektor på Skt. Annæ Gymnasium. Ham havde vi i fransk. Kultur var ikke hans stærke side, men vi lærte fransk grammatik og ikke mindst at bøje stærke verber korrekt, og det har jeg siden være taknemmelig for. Fransk er jo lige som italiensk og spansk en måde at tale latin om end som dialekt den dag i dag. Der er så meget, som er let at tilegne sig i de unge år, og som man senere kan trække på som en nøgle til ny viden og kunnen.

Fælles for de lærere, vi havde i sprogfagene på Østre Borgerdyd var, at de var ældre, ofte let frustrerede, og at de stillede strenge krav. Jeg kunne forestille mig, at de på mange måder var modsætningen til den begejstrede og imødekommende Gorm Tortzen. Man kan sagtens lære meget af ældre og strenge mænd, men jeg kan nu godt misunde unge mennesker, der mødes med Gorm Tortzens begejstring for sit fag. Det er også helt nødvendigt, hvis latin skal overleve, men så meget desto bedre er det, at yngre generation af klassiske filologer forstår deres vigtige opgave, som vogtere og formidlere af den antikke arv.

Jeg fortrød, at jeg ikke var blevet 'gammel-sproglig' og noget af det tabte, som jeg snød mig selv for, indhentedes på Universitetet, hvor jeg det første år foruden at følge de juridiske forelæsninger gik til græsk sammen med dem, der skulle læse teologi eller sprogfag, hvor der endnu var græskkrav. Lektor Thorkild Roskjær var en streng og glimrende lærer, hvis undervisning jeg mindes med stor taknemmelighed. Det var vist ham, der sagde noget i retning af, at uden latin er man kun et halvt menneske og uden græsk kun et kvart. Det var dengang.

Latin fik jeg glæde af som jurist, fordi så mange termer stadig er latinske. Helt specielt for dansk ret er f.eks., at vi stadig kalder den almindelige erstatningsregel, som alle andre steder hedder skyldreglen, for *culpa*-reglen og taler om en *bonus pater*-målestok med udtryk hentet hos de romerske jurister fra den sene republik og kejsertiden. Og latin er også på anden måde en god ven for jurister. Af latin lærer man, at hvert ord har betydning og skal læses rigtigt i sin sammenhæng. Det styrker både evnen til analyse og til at formulere sig. Det er da også siden gået ikke så lidt tilbage med juristers evne til skriftlig formulering.

Efter kandidateksamen 1970 tilbragte jeg et år ved Universitetet i Freiburg, hvor jeg fik lejlighed til at fordybe mig i romerretten. Her fik jeg virkelig brug for min latin ved læsningen af de ikke altid sprogligt så vanskelige, men ofte komprimerede tekster, som i gennem århundreder har været dem, der lå til grund for det juridiske studium ved europæiske universiteter. Jeg lærte at omgås Gaius, Julian, Ulpian, Paulus og Papinian og de mange andre af de romerske jurister fra kejsertiden som kolleger, man kunne gå i diskurs med og lære noget af, og det søger jeg stadig at formidle til juridiske studerende. De skal

vide, at de romerske jurister var de første, der tænkte juridisk, sådan som vi gør, og at vi ved at læse deres tekster får en første klasses indføring i juridisk tænkning og metode. Da jeg blev ansat i retshistorie ved Det juridiske Fakultet ved Københavns Universitet i begyndelsen af 1970'erne var det længe siden, at der var blevet undervist i romerret, men det er lykkedes at genoplive faget, som hører hjemme på studieplanen ved ethvert juridisk fakultet med forståelse af fagets tradition. I de senere år har vi på fakultetet også indført undervisning i latin for jurister, og det er en glæde, at der faktisk er søgning til denne undervisning, som også er en af måderne, hvorpå nogle af os søger at rette op på skaderne efter det store tyveri af latinen i skolen.

Undervisningsministeriet nedsatte i 1990'erne en række udvalg, der skulle undersøge, hvordan gymnasieskolens fag kunne styrkes, og et af disse udvalg handlede om antikformidling. Det fik jeg lov til at være formand for sammen med bl.a. tre af latinens ildsjæle, lektorerne Christian Iuul, Susanne Høeg og Stig Møller. Vi havde mange gode ideer, som man kan læse om i udvalgets udførlige rapport, men desværre savnedes viljen i ministeriet til at gennemføre ret meget af indholdet. Oldtidskundskab fik vi heldigvis lov til at beholde som gymnasiefag, men en egentlig styrkelse af kendskabet til det gamle Rom og latinen blev det ikke til.

De romerske straffe for tyveri har ikke kunnet anvendes over for dem, der stjal latinen fra den nye generation. De unge lærer så meget andet, siger man, og det er også rigtigt, men hvorfor så ikke også latin, der for så mange i tidens har bidraget til at gøre livet lettere og sjovere, fordi der er så meget man forstår, men som man går glip af uden latin. Gorm Tortzen har placeret sig stærkt i den modbevægelse, som forsøger *contra ventum* at holde på latin som en del af en uundværlig klassisk dannelse. Hvis vi alle sammen gør, hvad vi kan for de klassiske fag, også selv om det bare er en brøkdel af, hvad Gorm Tortzen har gjort, så er der stadig håb.

Ad multos annos ...

Ditlev.Tamm@jur.ku.dk